

FAKULTETA ZA SOCIALNO DELO
Usposabljanje zastopnika na področju duševnega zdravja
Ljubljana
23.03. – 27.05.2010

KONCEPTI, OBLIKE IN NAČELA
ZAGOVORNIŠTVA

DR. SUZANA OREŠKI, 30.3.2010

RAZVOJ ZAGOVORNIŠTVA

Splošna usmeritev:

- ❖ Izhaja iz temeljnih človekovih pravic, svoboščin in dostojanstva
- ❖ Vzpodbuja k vključujočim družbenim praksam
- ✗ Razne oblike protestov proti vsem izključevanjem, ki nastajajo na osnovi rase, spola, religije, bolezni, hendikepa itn.
- ✗ **Postmoderna vs. moderna**

izjemno izključujoča, konstruirala je koncept drugega

koncept drugega

Jude, črnce, norce, Bosance, Rome, azilante, ženske
(mi – oni)

izključevanje

rasizem, biologizem – evgenika (samo genetika!), kolonializem

SPLOŠNA USMERITEV

- ❖ Varstvo človekovih pravic, svoboščin in njegovega dostojanstva je temeljna značilnost moderne demokratične družbe →
v ospredje postavi človeka, njegov osebnost, in spoštovanje njegove individualnosti (zahodno evropska kultura)
- ✗ S takim pojmovanjem osebnosti je tesno povezano tudi pojmovanje človekovih pravic in svoboščin (Musek 1993).

✗ Pa vendar je taista civilizacija, »s splošnim deklariranjem o človekovih pravicah« uvedla tudi nadzor teh pravic.

✗ *niz institucij*, ki »poskrbijo« za vse kategorije ljudi, ki jim je treba te pravice priznati le delno in nad katerimi je potrebno uvesti nadzor, da jim bo družba omogočila »človeka vredno življenje« (Musek 1993)

✗ Paradoks “izključevalnega vključevanja” —→ status hendikepiranega, status paraplegika, status duševnega bolnika, status matere samohranilke, status samomorilca, status debila

✗ KAJ PA STATUS DRŽAVLJANA?

POGODBENA MOČ?

- ✗ Zagovorniška vloga temelji na tradiciji borbe za **družbeno emancipacijo obrobni družbenih skupin** (delavcev , žensk, etničnih in rasnih manjšin ...) (Flaker 2003).
- ✗ Gre za zastopanje interesov ljudi → je odvetniška in zastopniška vloga.
- ✗ Namenjena zagotavljanju polnopravne udeležbe v družbi uresničevanju državljanstva, ne pacienta oz. hendikepa.
- ✗ Odpravljanju primanjkljajev tistih katerih moč je šibka, prezrta in neenakovredno zastopana v primerjavi s polnopravnimi člani družbe.

POGODBENA MOČ?

- ✗ Na mikro ravni pa tudi strokovno držo (metode dela, spretnosti, veščine), ki upošteva perspektivo možnosti in si prizadeva za krepitev družbenega položaja posameznika .
- ✗ Pogodbena moč je osnova v naši družbi. Če ne moremo stopiti v pogodbene odnose, ostanemo nemočni.
- ✗ STATUS v družbi: status hendikeprianih?
- ✗ Potrebujejo poroka, jamstvo, nekoga, ki bo garantiral za njih, da bodo npr. položnice plačane, da bo otrok dobil za jesti, da bo toplo v stanovanju (npr. skrbniki, zakoniti zastopniki, zagovrniki)
- ✗ Poskuša doseči, da se udejani tisto, kar osebi legitimno pripada.

-
- ✗ Zagovorništva ne gre enačiti s skrbništvom ali s podaljšano roditeljsko pravico. Obe vlogi čestokrat vodita v infatilizacijo, pokroviteljstvo!

(primer Fanči ,Altra)

- ✗ **Zagovornik ni pokrovitelj in skrbnik, je sodelavec, ki jamči, ki udejanji dogovorjeno.**

- ✗ Vsi lahko sem ter tja zagovorniki, zaupniki, zavezniki itn, tudi poznamo različne oblike »**neformalnega zagovorništva**«, ko npr. navijamo za nekoga, stopimo na njegovo stran, ga podpremo!

ODVZEM SVOBODE GIBANJA NA RAČUN PRAVICE DO ZDRAVLJENJA???

✗ Ni tako preprosto in samoumevno!

Ko nekomu odvzamemo svobodo gibanja, ki je človekova ustavna pravica, na osnovi njegove pravice do zdravljenja, pomoči in podpore; potrebujemo več kot samo enega razsodnika, kot je običajno psihiater in več kot samo zaveznika, ki zanj »navija«.

**Prisilna
hospitalizacija
44-letne
duševne
bolnice
iz Velenja**

V sredo, 1. marca zvečer, je pred stanovanjski blok na Kidricevi 55 v Velenju pripeljalo vozilo zdravstvenega doma in službeni golf policijske postaje. Zdravnik dr. Jovan Stupar s spremljevalci, komandir Robert Mravljak in dva policista so se napotili k stanovanju, v katerem živita 44-letna mati in njen 16-letni sin. Razlog za njihov obisk je bila prisilna hospitalizacija ženske, ki je že več let duševna bolnica. Je bil ta ukrep v tem primeru res potreben?

**»BILO
JE GROZNO!«**

Tekst:

MARIANA GOREVC

-
- ✗ Takšno zavezništvo v postopkih formalnih obravnav v mreži služb duševnega zdravja ne zadošča

potrebujemo **profesionalen profil zagovornika**, ki mu država podeli **mandat za zaščito pravic in interesov** ljudi, da govori za njih - ne namesto njih!

- ✗ Šele s profesionalnim mandatom se zastopnik lahko zavzema za učinkovito obravnavo posameznikov v mreži služb za duševno zdravje, in za spoštovanje njihovih ustavnih, zakonskih in drugih posebnih pravic.

RAZVOJ ZAGOVORNIŠTVA PO SVETU IN PRI NAS

- ✗ Se napaja iz radikalnih, antipsihiatričnih in uporabniških gibanj, ki so pojavila v drugi polovici prejšnjega stoletja:
 - vplivajo na spremembe zdravstvene in socialne politike na področju duševnega zdravja
 - opozarja na neupoštevanje človekovih pravic in svoboščin znotraj institucij
 - kritika na monopol medicine ter “države blaginje” pri obravnavi oseb s težavami v duševnem zdravju
 - procese dezinstitutionalizacije.

-
- ❖ Radikalnim gibanjem je bila skupna zagovorniška drža do ljudi, katerim so bile kršene temeljne človekove pravice in svoboščine in so v mnogočem predhodnice današnjih služb duševnega zdravja v skupnosti oz. demokratizacije psihiatrije.

**Skupnostna in socialna psihiatrija v 21.st.
(Marušič 2003):**

»ki je predvsem humana, saj upošteva
človekovo pravico do svobode in
zdravljenja hkrati,
/.../ spoštuje njegov stil življenja in
vpeljuje perspektivo dobrega počutja, ki je
več vredna kot odsotnost danega
simptoma«

✗ Na primer:

Clifford Beers (1908) ➔ uporabnik v ZDA napisal javno kritiko o položaju pacientov v psihiatričnih ustanovah »Um, ki se je našel«
[A mind that found himself] :

- ustanavlja skupine za samopomoč po vsej državi
- pridobi veliko simpatizerjev in ustanovil Nacionalni komite za
- mentalno higieno
- njegovo gibanje je imelo internacionalne razsežnosti – v Veliki Britaniji so na primer leta 1922 ustanovili podobno telo, ki je imelo namen izobraževati javnost o duševnem zdravju.

-
- ✗ Desetletje pozneje je bil v Parizu prvi evropski kongres o mentalni higieni.
 - ✗ V petdesetih letih je bila ustanovljena Svetovna federacija za duševno zdravje (**WFMH**), in to z namenom ozaveščanja javnosti o pomenu duševnega stresa in dobrega duševnega počutja ter vsesplošne promocije duševnega zdravja.
 - ✗ Konec osemdesetih let je federacija izdala še »**Deklaracijo 2000**« in »**Deklaracijo o človekovih pravicah v duševnem zdravju**« .

✗ Primer:

John Perceval (pred 200 leti), tudi sam zaprt v norišnici, on ustanovi Društvo prijateljev dozdevnih lunatikov.

- ✗ Prizadeval si je za razkritje in mučenje v angleških azilih, obiskoval zaprte ter si prizadeval s pomočjo parlamentarnih preiskav in zaslišanj spremeniti sistem skrbi iz azilskega v skupnostnega. Podobna gibanja so v istem času nastala tudi drugod (v ZDA in Franciji).

KOLEKTIVNO ZAGOVORNIŠTVO – “KOLEKTIVNA ZAVEST”

- ✗ Poleg vrste nacionalnih in lokalnih organizacij, je bila za naš prostor pomembna »**Evropska mreža uporabnikov, nekdanih uporabnikov in preživelih**«, ki je v svojem manifestu opredelila osnovne pravice ljudi s težavami v duševnem zdravju, med katerimi je tudi pravica do **neodvisnega zagovorništva**.
- ✗ Poleg zastopanja ljudi v konkretnih primerih kršenja človekovih pravic, si prizadevajo tudi za spremembe v zakonodaji, za povečanje pogodbene moči ljudi s težavami v duševnem zdravju in vpliva uporabnikov na politiko in službe duševnega zdravja.

Več o tem beri v: Lamovec, Tanja (1998), *Psihosocialna pomoč v duševni stiski*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

-
- ✗ Porast mnogih civilnih združenj in iniciativ, ki opozarjajo na kršenja pravic in svoboščin ter pritiskajo na države (neprofitno-volonterske organizacije, humanitarne...) (Oreški, 2005)
 - ✗ Oblike novodobnih civilnih iniciativ je tudi združevanje in povezovanje, ne samo na lokalni, temveč tudi na globalni ravni (MHE, EFUAMI, CEFEC, MDCA ITN)
 - ✗ **MIKRO V MAKRO:**
↓
 - ✗ SKUPINE ZA SAMOPOMOČ: kot oblika vrstniškega zagovorništva, laično zagovorništvo– kot npr. prijatelj, ki ima družbeno moč
↓
v kolektivno kot družbena akcija

OBLIKE ZAGOVORNIŠTVA

✗ Samozagovornišтво:

spodbuja in krepi moč ljudi, da bi se znali sami postaviti zase (svetovanje, informiranje, treningi asertivnosti, skupine za samopomoč, metode in oblike dela)

✗ Vrstniško zagovornišтво

vzajemnost in solidarnost ljudi s podobnimi izkušnjami in je tesno povezano z delovanjem uporabniških skupin (prejšnji primeri, Perceval, Beers, Tanja Lamovec, Odbor za družbeno zaščito norosti)

✗ Kolektivno zagovorniško

gre za širšo družbeno akcijo in se pogosto razvije kot rezultat drugih oblik zagovorništva, predvsem samozagovorništva in vrstniškega zagovorništva.

✗ Občansko zagovorništvo

Občansko zagovorništvo (tudi laično zagovorništvo) vključuje ugledne člane skupnosti, ki se zavzamejo za stigmatiziranega človeka, ki je v nevarnosti, da ga okolica izključi. (npr. kakšen ugleden občan, znan osebnost, ali nekdo, ki ima pogodbeno moč)

Naloga občanskega zagovornika je, da vzpostavi stik s človekom, se odziva na njegove interese in ga poveže s krogi vsakdanjega življenja v skupnosti.

Niso odvisni od institucij in za svoje delo niso plačani. Cilj te oblike zagovorništva je vzpostaviti dolgotrajen in podporen odnos.

SLOVENIJA:

- ✗ Prve pobude, akcije in eksperimente v 60-ih in 70-ih iz prejšnjega stoletja na področju skrbi za otroke in mladostnike z duševnimi težavami
- ✗ Pobude in projekte v 80-ih na področju duševnega zdravja v
- ✗ NPR: **projekt *PIN-informalnice*:**
 - več zagovorniških akcij v konkretnih primerih ljudi, ki so bili hospitalizirani,
 - telefonsko svetovanje,
 - organizacija prostovoljnega dela v psihiatrični bolnišnici
 - in nenazadnje tabor v Zavodu Hrastovec (Flaker, Mali, Urek 2007)

✗ **Odbor za družbeno zaščito norosti:**

- javne akcije, opozarjanja na krivice, ki se dogajajo ljudem s težavami v duševnem zdravju
- Razvije se prva nevladna organizacija **Altra-** Odbor za novosti v duševnem zdravju.

✗ **Tanja Lamovec** prva zagovornica in uporabnica, ki je močno vplivala in vzpodbujala razvoj uporabniškega gibanja (npr. društvo **Paradoks**), Program Zagovorništva (**PIC**), **Zavod Evros**

- ✗ Prizadevanja v devetdesetih letih so bila močno zagovorniška:
- za varstvo pravic ljudi v družbi
 - odpravo nehumanega in nečloveškega ravnanja v institucijah,

-
- deinstiucionalizacijo
 - spremembo zakonodaje
 - kasneje se razvijejo psihosocialne metode dela
 - skupnostne službe .

✗ Prelomnica leto 1992

✗ Študij Duševno zdravje skupnosti (TEMPUS) na tedanji Visoki šoli za socialno delo izoblikovala interdisciplinarna skupina strokovnjakov, med katerimi so bili nekateri s psihiatrično izkušnjo, ki je izdelala koncept zagovorništva pri nas.

-
- ✗ Organizirala je javno tribuno »Človekove pravice v ustanovah duševnega zdravja«, se povezala s poklicnimi zagovorniki v Avstriji,
 - ✗ **Zagovorništvo v Sloveniji** (Altra, PIC, EVROS):
 - pomoč ljudem v konkretnih primerih kršitve pravic v zvezi s prisilno hospitalizacijo,
 - lastninskimi spori, z odvzemom opravilne sposobnosti idr.,
 - opravljala je tudi psihosocialno pomoč uporabnikom in svojcem,
 - pripravljala je predlog dopolnitve zakonodaje,
 - medijsko in politično delovanje, organizirala izobraževanja in drugo.

MEDIJI KOT AGENTI KOLEKTIVNEGA ZAGOVORNIŠTVA

Mediji (vzorec Delo in Jana) obdobje štirideset let:

- ozaveščali javnost o družbenih praksah, ki so temeljile na izključevanju oseb s težavami v duševnem zdravju iz družbe,
- problematizirali so odvzem socialne in družbene vloge tem osebam
- ter poudarjali njihov neenakopraven položaj v primerjavi z drugimi državljani (Oreški, 2008).

Pobeg treh uporabnikov iz takratne totalne institucije (SVZ Hrastovec) v 60 - ih letih **uporabniška iniciativa**

novinarska samoiniciativnost (vse do 90-ih)

vzdrževala in reproducirala medijski diskurz, ki je kritično vrednotil razmere znotraj totalnih institucij in opozarjal na kršenje pravic ljudi v teh ustanovah.

PRIMER 1

“/.../ presenečeni smo bili. Mlad, suhljat fant, rdečega, nekoliko živčnega obraza, je **sedel na stol in dejal: »Pobegnil sem iz norišnice. Res! Iz zavoda v Hrastovcu, z menoj sta pobegnila še dva, Konrad je šel v Maribor v Večer, Jože L. pa v Zagreb k Vjesniku. Zmenili smo se, da obvestimo časopise, da bi povedali, kako v zavodu ravnaajo z nami, ta družba nas ima za neprištevne.»** Besede je ponavljal dokaj trezno in razumljivo (Delo, 6. 12. 1969).

PRIMER 2

“**Jože R. je, kot pravi sam, pobegnil iz Zavoda** za duševno in živčno bolne Hrastovec pri Lenartu zato, da bi obvestil časnikarje o grenki usodi bolnikov. Na račun nekaterih strežnikov je povedal nekaj hudih besed. **Dejal je, da je neki strežnik tako pretepel oskrbovanca** Ota Č., da je ta postal delen invalid, da se je drugi strežnik ob tem smejal, da se je tretji znesel, da je tepež v domu na dnevnem redu, še zlasti, ker so strežniki premalo kvalificirani za svoj posel” (Delo, 17. 12. 1969).

PRIMER 3

/.../ Vinko Hafner in Zora Tomič iz **republiškega izvršnega sveta** sta danes obiskala Hrastovec in se s predstavniki zavoda pogovarjala o možnostih uresničitve sanacijskega programa (Delo, 17. 1. 1970)

PRIMER 4

- ✗ “Na **uredništvo je prispelo pismo**, v katerem pisec trdi, da je bil pesnik in esejist, ki se je podpisoval kot Henrik Doles, »**nasilno odpeljan v umobolnico, zaprt v kletko in je tam po nekaj urah umrl**«. Vzrok je menda počena aorta zaradi **nasilnega posega treh bolničarjev in dveh policistov, uradno pa naravna smrt zaradi kapi**. Če ne bi bil odveden, hospitaliziran in obravnavan pri nas uveljavljen način, bi bil danes še živ, meni pisec, ki je v svojem imenu in v imenu prijateljev in znancev podal tudi kazensko ovadbo proti neznanim storilcem “(Delo, 11. 8. 1998).

PRIMER 5

“ Prenatrpani prostori, premalo osebja, kuhinja tako zanič, da bi jo sanitarna inšpekcija zaprla, pacienti imajo zamrežena okna zato, ker ni denarja za nova, družba varčuje pri psihiatriji. Vse je nefunkcionalno, v eni sobi je do 20 ljudi, bivanje je lahko tudi nevarno: na enem oddelku se je podrl strop, dotrajana je kanalizacija, nekajkrat so se znašli v povodnji fekalij, osebje nima najnujnejših prostorov, nimajo ne svojih umivalnic, ne garderob, uporablja sanitarije pacientov, sanitarna inšpekcija je zaprla kuhinjo, imeli so epidemijo paratifusa” (Delo, 22. 5. 1976).

PRIMER 6

- ✗ Slovenske psihiatrične bolnišnice so še vedno v starih prostorih, še vedno so prisiljene delovati kot hladne institucije, v katerih pacienti ne najdejo zasebnosti, premalo je osebja, kronično je pomanjkanje medicinskih sester, pa tudi socialnih delavcev in delovnih terapevtov. Za celotno slovensko psihiatrijo je značilno, da je večina stavb popolnoma nemogočih za bivanje in zdravljenje pacientov (Delo, 9. 5. 1997).

PRIMER 7

“**Država ne zagotavlja zaščite pravic ljudi**, za to je nujno potrebna pluralizacija socialnih dejavnosti. **Društva omogočajo, da ljudje izrazijo svoje potrebe**, in si prizadevajo za njihovo zadovoljstvo. Društva so mnogo bolj prožna od institucij, **proizvajajo inovacije in so dojemljiva za želje in potrebe uporabnikov /.../**”

“Pojav je zbudil zanimanje tudi pri družboslovcih, ki napovedujejo, da bo prihajajoče tisočletje čas, ko se bodo ljudje pri reševanju vsakdanjih življenjskih problemov in pri spoprijemanju s posledicami bolezni vedno bolj **opirali na vzajemno pomoč** in vedno manj na strokovnjake” (Delo, 8. 4. 1995).

PRIMER 8

“Odbor za družbeno zaščito norosti je trenutno edina organizacija v Sloveniji, ki **se zavzema za sodobnejše obravnavanje norosti. Poudarja psihosocialno komponento**” (Delo, 20. 2. 1993).

“V Sloveniji je sedaj **že veliko NVO**, ki s svojimi programi in **dejavnostmi prispevajo k duševnemu zdravju**. Nudijo samopomoč, pomoč osebam s psihiatričnimi obolenji, za varovanje duševnega zdravja skupin prebivalcev s podobnimi potrebami, za preprečevanje težav in podobno. **Le-te delujejo na področju varovanja duševnega zdravja in so pomembne pri razvoju duševnega zdravja**” (Delo, 15. 11. 1995)

REZULTATI: DUŠEVNO ZDRAVJE V SKUPNOSTI V 21.STOLETJU

- ❖ Temelji na humanih in etičnih vrednotah:

“Ni etično dopustiti, da človek propade. Kot družba smo dolžni zagotoviti okoliščine, ki bodo slehernemu omogočale, da se vanjo vključi.. “ (Bauman, 2002)

Nikogar zaradi oviranosti, bolezni ali hendikepa ne bi smeli izključevati iz družbe in mu odrekati pravice do ustrezne pomoči ali obravnave.”

-
- ✗ Skupnostna skrb vs. institucionalna
 - ✗ Postpsihiatrija ali socialna psihiatrija, ki je bližja ljudem...uvaja
“perspektivno dobrega počutja, ki je več vredna kot odsotnost ali prisotnost danega simptoma” (Marušič 2003)
 - Normalizacija vs. predsodki in diskriminacija
 - Destigmatizacija in promocija duševnega zdravja
 - Zakonodaja – Zakon o duševnem zdravju

-
- ✘ Politika DZ upošteva princip horizontalnega pristopa, kar vsaj v mehanizme odločanja o duševnem zdravju čedalje bolj vključuje principe od »spodaj navzgor« in od »zgoraj navzdol«.
 - ✘ Konkretno to pomeni sodelovanje vseh ključnih akterjev iz države, trga in civilne družbe, ki lahko družno vplivajo na nacionalno, regionalno, globalno, javno, zasebno ter civilno sfero.

-
- ✗ Porast zakonodaj in obvezujočih mednarodnih dokumentov, deklaracij s področja zaščite človekovih pravic in svoboščin v najširšem smislu:

(Zakon o duševnem zdravju, Predpisi za preprečevanje diskriminacije; Konvencije o varstvu človekovih pravic, Konvencija o človekovih pravicah v zvezi z biomedicino, Smernice WHO)

-
- ✗ 10. oktober 2008, Svetovni dan duševnega zdravja 2008
 - ✗ Slogan svetovnega dne duševnega zdravja je bil:

“ Duševno zdravje kot globalna prioriteta: s civilnim zagovorništvom in delovanjem krepi programe in storitve za duševno zdravje “

(Svetovna zdravstvena organizacija (SZO) in Svetovna federacija za duševno zdravje).

-
- ✗ Bauman, Zygmund (2002): *Tekoča moderna*. Ljubljana: Založba /*cf.
 - ✗ Flaker V., Mali J. in Urek, M. (2008), Deinstitutionalisation process in long-term mental health institutions in Slovenia. V: LONDON, Mervyn (ur.). *Conference monograph : Vilnius Lithuania 2007*. [Cambridge]: European Network for Training Evaluation and Research in Mental Health, [2008], [19 str.].
 - ✗ Flaker Vito *idr* (2008): Formalni in strokovni okvirji za uvajanje in izvajanje Zakona o duševnem zdravju. Ljubljana : Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo, Fakulteta za socialno delo, 2009
 - ✗ Lamovec, Tanja (1998), *Psihosocialna pomoč v duševni stiski*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
 - ✗ Musek Janek (1993) :Človekove pravice in duševno zdravje. V: Duševno zdravje v skupnosti. Zagovorništvo. *Socialno delo*, 32; 3–4: 11–13.
 - ✗ Marušič Andrej (2003): Meje med institucionalno in skupnostno psihiatrijo. V: Romih, Janez (ur.), Žmitek, Andrej (ur.). *Meje psihiatrije: [zbornik], Begunje, 25. in 26. oktober 2002*. Begunje: Psihiatrična bolnišnica, str. 45–51.
 - ✗ Oreški, Suzana (2005): Politika duševnega zdravja: forum, 10.–12. junija, 2005, Bojentsi, Bolgarija. *Socialno delo* 44; 6: 417–421.
 - ✗ Oreški, S. (2008): Družbeno pojmovanje duševnega zdravja: primer dveh slovenskih medijev. Doktorska disertacija. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede